

BECÉZŐ SZAVAINK – EGY NÉVTANI VIZSGÁLAT TAPASZTALATAI

KEGYESNÉ SZEKERES ERIKA

Miskolci Egyetem, Modern Filológiai Intézet,
Német Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
gererika@uni-miskolc.hu

„érzelmeink zsargonja” (H. Schlodder)
avagy

„az intimitás zsarnoksága” (R. Sennett)

Kivonat: Az utóbbi években magyar nyelven is számtalan könyv jelent meg, amely a nagyközönségnek szóló populáris stílusban tárgyalja a párkapcsolatok problematikáját (pl. Gray 2001, Pease & Pease 2000), s ad tanácsokat a párkapcsolati kommunikációról. Ennél jóval ritkábban találkozhatunk a témáról tudományos igénnyel szóló írásokkal (pl. Tannen 2001, 2009). Ez a tanulmány ezen tények ismeretében próbálja meg feltérképezni, mi jellemzi a párkapcsolati kommunikáció egyik szegmensét, a becenévezési szokásokat. A vizsgálat korpuszát egyrészt hirdetések szövegei alkotják, amelyekben a párok egymásnak üzennek valamilyen fontos esemény kapcsán. Másrészt egy konkrét felmérés eredményei, amelyet egyetemisták körében végeztem. A két korpusz elemei két generáció becenévezési szokásait villantják fel.

Kulcsszavak: párkapcsolat, párkapcsolati kommunikáció, becéző- és ragadványnevek

Bevezetés

Elsősorban pszichológiai, szociálpszichológiai művek érintik a páros kapcsolatok, köztük a párkapcsolatok különböző színtereit, a nyelvészet elsősorban a párkapcsolatok kommunikációs problémáival foglalkozik. Vizsgálták például az együtt élő párok diskurzusainak tematikáját, szerkezetét (Lakoff 1973, Werner 1983, Fishman 1984, Tannen 1991, 1992, 1997), a privát kommunikáció hatalmi viszonyait (Goffman 2001), a dialógusok intimitásának fokát (Beck-Gernsheim 1998). A különböző nyelvészeti és nem nyelvészeti munkák közös vonása, hogy kiemelik a privát szférában zajló kommunikáció jelentőségét.

A párkapcsolati dialógusok szimbolikus és rituális jellemzője a becézőnevek és megszólítások használata, melyek egyszerre töltik be a megszólítás fatikus funkcióját, megeremtik az intimitás szféráját, s szimbolikusán jelzik a partner birtoklását. „Genetikus sajátsága az emberiségnek a személynevek metaforikus kifejezése” (Hajdú 2001: 93), valamint az, hogy a velünk intim kapcsolatban lévő személyeket másoktól megkülönböztető szándékkal, a kapcsolat bensőségességét kifejező metaforákkal (Csillagom, Tündérem, Szépségem¹) szólítsuk meg. Ezt a folyamatot számtalan irodalmi és folklórsztikai példával illusztrálhatjuk. Népdalkincsünkben a szerelmes férfi és nő

¹ Hajdú (2001) példái

metaforikus megszólításokkal (*galambom, rózsám, violám, gerlicém*²) hívogatja párját. Íróink, költőink kedvesüket, múzsájukat különleges és egyedi nevekkal ruházzák fel. Klasszikus példa erre Ady *Lédája*, amely az *Adél* női keresztnév tükrölvasata vagy Csokonai *Lilla* névalkotása, amely feltehetőleg a *Júlia* játékos, becéző alakja. A névadási folyamat szépségéről tanúskodik Petőfi „Minek nevezzelek?” című verse is.

Az eredeti személynéven túl viselt metaforikus nevek és megszólításformák az egyes kultúrákban nagyon eltérő jellegűek. Egy szudáni nép, a nuerek férfi és női tagjainak a születési néven és klánnéven kívül van egy ún. „ökörneve” is, amely név kedvenc ökrük neve, s ezt a nevet mintegy ragadványnévként viselik a népcsoport felnőtt tagjai. Ha egy férfi egy nőt „ökörnevén” szólít meg, ezt az udvarlás jeleként interpretálják a közösség tagjai (vö. Wardhaugh 1995). A zulu asszonyok számára pedig éppen az egyik legszigorúbb tabu férjük és a férfi rokonok nevének kiejtése (Kraus 1924, idézi Günthner & Kotthof 1991).

A párkapcsolati kommunikációban felbukkanó informális személynevek és különböző megszólítási formák nemcsak kulturális szokásokat tükröznek, hanem az életkor, az adott történelmi kor, valamint a társadalmi hovatartozás és egy bizonyos nyelvi szokásrendszer függvényei is. A névhasználati különbségekre utal a következő irodalmi példa Tolsztoj regényéből: „Már a neve is mutatta ezt a kettős helyzetét, nem *Katyának* szólították, mint a cselédeket, nem is *Kátyenkának*, mint az úri asszonyokat, hanem *Katyusának*” (Tolsztoj 1954:8-9)³. A megszólítások a társadalmi nemek pozíciójára utaló elemeket is hordoznak: A magyar nyelvhasználatban főképpen a vidéki polgári életforma nyelvi gyakorlata volt, hogy a férjzett asszonyok férjüket *uramnak, hites uramnak, én szép uramnak, én hites uramnak*⁴ szólították, ez azt a tekintélyt és tiszteletet hivatott kifejezni, amiben a feleség férjét részesíteni köteles. A japán nyelvhasználati szokások szerint a feleségektől még ma is elvárják, hogy férjüket tisztelettel és udvariasan szólítsák meg (Wardhaugh 1995).

A metaforikus és nem metaforikus (pl. a keresztnév sajátosan becézett alakja) névadás és megszólításformák egyben divatjelenségek is. A mai magyar nyelvhasználatra már aligha jellemző, hogy a házastársak *fiam, fiacskám* megszólítással illessék egymást, míg híres, a második világháború előtti magyar filmekben gyakran halljuk ezt (pl. *Hyppolit, a lakáj*). Saját adatközlőim is azt nyilatkozták, hogy nagyszüleik, ritkán idősebb szüleik éltek ezzel a formával. Mai használatára mindössze egy példát találtam: egy üzenetküldő nő a férjének írt sorokat „*A te pici fiad*” aláírással látta el. A megszólításformák a kor divatján túl tükrözik a társadalmi szokásokat is. Például a rendkívül bonyolult kínai megszólítási rendszerben viszonylag egyszerűen és tradicionálisan történik a házastárs megszólítása: *àiren (szerelmem)* (Wardhaugh 1995).

Írásomban a magyar nyelvben használatos, párkapcsolatokra jellemző becézőneveket, ragadványneveket és megszólítási formákat elemzem, különös tekintettel azok formájára és funkciójára. Kérdőíves felmérés keretei között egyetemistákat kértem meg arra, hogy adják meg azokat a beceneveket, becéző és megszólító nyelvi formákat, melyeket ők maguk adtak/kaptak, használtak párkapcsolataik során, illetve azokat,

² Saját példáim külön jelölés nélkül szerepelnek a szövegben, a más forrásból származó példákat forrásmegadással szerepeltetem.

³ A példát idézi még Péterfi 1991: 89, kiemelés tőlem.

⁴ Fülel-Szántó (1994) példái

amelyeket szüleik, nagyszüleik, ismerőseik, barátaik körében használtak vagy használnak hasonló céllal. Az válaszadóknak azt is meg kellett jelölniük, hogy a megadott adatok férfira vagy nőre vonatkoznak-e, ill. meg kellett magyarázniuk a becenev, a ragadványnev eredetét. A felmérés utolsó kérdése az volt, hogy fontosnak tartják-e a fenti alakok használatát vagy kerülnek azokat, az adott válaszhoz indoklást is kértem. A felmérésben 200 egyetemista vett részt, összesen 1320 adatot rögzítettem a 2008-as tanévben. Ezenkívül adatforrásként a Szabolcs és a Borsod megyében ingyenesen terjesztett hirdetőújságok „Üzenetek” rovatát használtam fel. Az „üzeneteket”, amelyeket a kontextus alapján egyértelműen összetartozó párok küldtek egymásnak, két éven át (2007-2009) gyűjtöttem. Vizsgáltam a megszólítási formákat és az üzenetet küldő személy informális nevét is. Ebből a forrásból további 578 adatra tettem szert. A kapott adatokat összesítettem és egyszerűsítettem: (1) az ismétlődő beceneveket csak egyszer tüntettem fel, megjelölve az előfordulások számát; (2) ugyanannak a becézésnek a többféle módon (általában egyszeres vagy többszörös kicsinyítéssel) képzett alakjait nem tüntettem fel, csak az alapszót (pl. *Bogi, Bogica, Bogcsi, Bogcsika, Bogika, Bogicácska* stb. alakok közül csak a *Bogi* szerepel a végső listában). Ezen eljárások eredményeképpen 360 becézőnevet (ragadványnevet) és 120 nem névalapú megszólítási formát dolgoztam fel. Adatközlőim általában automatikusan birtokviszonyt kifejező elemekkel látták el a közölt beceneveket. Ez a jelenség természetes velejárója az üzenetek megszövegezésének is. Ennek feltüntetésétől az adatok összesítésénél eltekintettem. Az adatokat az adatközlők által preferált helyesírással adom közre.

1. Becézőnevek, ragadványnevek és megszólítások

A becézőnevek általában kedveskedő, kicsinyített alakok, melyeknek névhelyettesítő és megszólító szerepe van. A magyarban a leggyakoribbak a keresztnévek becéző változatai, melyeket gyakorta jelzős kapcsolattal látunk el (pl. *édes Móncsikám*). A Grétsy és Kovalovszky szerkesztette Nyelvművelő Kézikönyv (1980) a keresztnévet alapul vevő becézésnek a következő fajtáit sorolja fel: (1) a keresztnév csonkításával járó különféle becéző alakok, ahol a csonkolt rész a keresztnév első, középső vagy legutolsó szótagja is lehet (*Bélus, Apolka, Zsuzsi, Lonci*⁵), (2) valódi szótagkettőzéssel (természetes rövidüléssel) létrejött becézések (*Lili*), (3) gyermeknyelvi alakokra visszavezethető becenevek (*Dodo*), a keresztnév valamelyik szótagjának önállósulása (*Zsú, Lia*), (4) idegen nyelvekből átvett becenevek (*Lulu*), (5) a teljes vagy csonkított névhez függesztett egyszeres vagy többszörös kicsinyítés (*Andika, Magdikácska*). Hajdú (1974) és Kálmán (1996 [1966]) részletesen foglalkoznak a keresztnév alapú becézett nevekkal. A fentiekén kívül még a következő képzési módokat különítik el: (1) a csonkított névhez képző társul (Gellért - Gera, Gere – Gergely⁶); (2) ikerítés (*Özsi-Bözsi, Ila-Pila*⁷).

Az említett művek a becézőnevek használatával kapcsolatosan utalnak a becézőnév eredeti, az azonos nevű személyeket egymástól megkülönböztető funkciójára, valamint a ma használatban lévő becézőnevek intim, familiáris voltára.

A beceneveink másik nagy csoportja nem a keresztnévhez vagy ritka esetben a családnévhez (*Kegyő, Szeki*) kapcsolódik, hanem a nevet viselő tulajdonságaira,

⁵ Nyelvművelői Kézikönyv (1980) példái

⁶ Kálmán (1996) példái

⁷ Kálmán (1996) példái

cselekedeteire utaló ragadványnev. A ragadványnevek szűkebb közösségben (család, munkahely, iskola, baráti kör, szociális kiscsoportok) születnek, de a párkapcsolatokra is jellemzőek. A párkapcsolatban élők magukkal vihetik a kapcsolatba a régi ragadványneveket, például diáknevüket vagy a családban használatos informális nevüket, de a pár tagjai egymást is „átkeresztelhetik”, azaz új ragadványnevet, új becenevet alkothatnak.

A ragadványneveket a hivatalos személynév helyettesítésére használjuk, legtöbbször a beszélő közösség számára szemantikailag jól értelmezhető metaforikus alak (*Kopasz, Colos, Fogas, Csibe*), de előfordul az is, hogy a nevet viselőt nem ismerő vagy a névadás körülményeibe be nem avatott személy számára jelentéssel nem rendelkező hangsorról van szó csupán (*Klaka, Sú, Keke*). A ragadványnev létrehozásának gyakorlatilag nincsenek olyan nyelviileg kötött szabályai, mint a keresztnévi becéző alakoknak. Létrejöttében nagy szerepe van a nyelvi kreativitásnak, a humornak és a nyelvi játékosságnak.

A becenév, ill. a ragadványnev állhat megszólító funkcióban, ezzel párhuzamosan használatosak a párkapcsolatokban metaforizáló megszólításformák is, amelyek funkcionális értéke hasonló a becenévéhez: az intim kapcsolat jelzői és fenntartói, névhelyettesítők. A magyarban ilyen megszólító nyelvi elemnek minősülnek például a *szépségem, bogaram, kedvesem, édesem, szívem, szívecském, kiscicám, mucuskám* formák. Az általánosan elfogadott és közismert alakok mellett itt is találkozhatunk egyedi formákkal: *édesmézem, aranybogaram, csengő barackom, kicsi szilvám, egyetlen házisárkányom, gyöngyös virágszálam*.

Vizsgálatom szempontjából relevánsnak a becenévadás következő esetei minősültek: (1) különleges, nagy valószínűséggel egyéni képzésre utaló keresztnév alapú becenevek (*Rena [Renáta], Jana [Janka], Bogya [Boglárka], Sanci [Sándor], Letta [Henrietta]*⁸); (2) az idegen nyelvekből teljes mértékben átvett vagy a magyar helyesírási konvencióktól eltérő mintát követő keresztnév (*Clara, Ferry*); (3) minden nem keresztnév alapú becenév és ragadványnev.

2. Becézőneveink: terminológiai és formai kérdések

Seibicke (1982) részletesen foglalkozik a becenév kialakulásának folyamatával, a becenév funkcióival, használatának stílári kérdéseivel. Seibicke azokat a beceneveket, amelyeknek nincs kapcsolata az eredeti családi- vagy utónévvel, „kiegészítő névnek” nevezi. Elterjedtnek mondható a jelenség a párkapcsolatokban, szerelmesek és barátok között, a családon belül és egyéb más szociális közegben (munkahely, börtön) (Seibicke 1982: 205). Az ilyen típusú névadás mozgatórugója a másoktól való egyértelmű megkülönböztetés, a csak a szituációban szereplő személyek számára ismert jelentés a szóban forgó személyek összetartozását szignalizálja.

Az összetartozó párok névadásának gyakorlatilag nincsenek szabályai, restriktiót legfeljebb az adott nyelv fonológiai-fonetikai jellegzetességei jelenthetnek, de ez sem törvényszerű. Seibicke (1982) példái és megfigyelései is azt igazolják, hogy a párkapcsolatokban a névadás különös intenzitással működik, s a szerelmesek különös igénnyel rendelkeznek ezen a területen. Seibicke (1982) szerint az is elképzelhető, hogy amennyiben a pár tagjainak több beceneve is van, használatuk szituációhoz kötött, például a párbeszéd hangvételének jelzője is lehet, szólhat a kívülágnak és lehet „belső” használatú.

⁸ Az itt felsorolt becéző alakok egyetemista adatközlőktől származnak.

A partner számára kitalált nevek képzési módja gyakorlatilag nemigen osztályozható, „alapjában véve minden hangsor előléphet új névvé” – írja a Seibicke (1982: 206, ford. a szerző). Az új név lehet a saját keresztnév egyik változata, rövidített formája (gyakori a szótagok felcserélése is: *Tyukuskám*), megtalálhatjuk a saját keresztnév idegen írásmódú változatát is (*Sysyi*). A név háttérében külső vagy belső tulajdonság, egy közösen átélt esemény is állhat (a *Merszi* becenevet viselő nő kedvence az azonos hangsorú édességmárka; egy fitos orrú lányt *Nózinak* becéznek). Seibicke (1982) kiemeli a nyelvi játékoság, expresszivitás szerepét, amelyek közrejátszanak a név megalkotásánál. Seibicke rendszertanilag az „*átvett, felvett nevek*”⁹ közé sorolja a gúnyneveket, a beceneveket és ragadványneveket.

Kany (1992) az összefoglaló „*nem hivatalos személynevek*”¹⁰ terminus alá sorolja be a gúnynevek, ragadványnevek, becenevek és csúfnevek különböző típusait. Míg a tradicionális megközelítések (Fleischer 1964, Seibicke 1982) az informális és nem hivatalos személyneveket szemantikai és formai szempontok szerint elemezték, a hagyományokkal szakító kutatások (Kany 1992, Wimmer 1973, Kalvenkämper 1978) érdeklődése azok funkciója felé fordult. Fleischer (1964) a klasszikus és anyakönyvezhető személyneveken kívül aktuális *gúnyneveket* és beceneveket különböztet meg, az utóbbi két csoportot egyéb „*névhez hasonló személymegjelölésekként*” definiálja, amelyek a valódi személynevek és az apellatívumok határán helyezhetőek el. (1964: 43). Kany (1992) munkájának újdonsága a két fenti csoport különválasztása. A becenevek formáját tekintve Kany (1992) a következő változatokat sorolja fel: (1) az eredeti névből asszociált névalak (*Szylvia – Szilva, Melánia – Melasz*), (2) reduplikáció (*Dodó*), (3) etablált (bevett szokáson alapuló) becenév (*Teca*), (4) egyéni derivátum (*Mónika – Monci, Monó; Tímea – Timci*), (5) köznévi metaforizációja (*Karvaly, Béka*). Az említett szerző szerint a nem hivatalos személynévadás leggyakrabban használt típusa nyilvánvalóan a személynév modifikációja. A névadás folyamán a szerző megfigyelése szerint leggyakrabban a következő lehetőségekkel próbálkozunk: kicsinyítő formákkal (*Lola – Lolus*), csonkolásos deriválással és kontaminációval (*Erika/Rika – Nagy Csilla/nacsi – Gabuci/Buci*), hangátvetéssel és idegen írásképp alkalmazásával (*Kalán/kanál – Gaby, Ewa*), valamint tükörolvasással (*Írisz – Sziri*). Mindez az utónév állomány plaszticitásának kérdése.

Lyons (1980) a fentiekben röviden vázolt terminológiai nehézségek elkerülése érdekében a névadás e különleges esetét „*performatív névadásnak*” nevezi, a folyamatban létrejövő új nevet pedig „*performatív névnek*”. A performatív névadás legfontosabb kritériuma az érvényességi tartomány. Lyonshoz hasonlóan Langendonck (1984) is egyszerűsítésre és egységesítésre törekszik. Langendonck szerint az összes szóban forgó jelenséget „*járulékos névnek*” kellene nevezni, s ide lehetne sorolni minden nevet, amely nem hivatalos keresztnév. Langendonck megemlíti a becenevek megszólítási formákkal való keveredését, szerinte összeolvadó kategóriákról van szó. A keveredést, a kategóriák átjárhatóságát támasztja alá a magyar névadás egyik érdekes történeti példája is: a „*bóknévekből*” (Kálmán 1996) hivatalos utónevek lettek: *Aranka, Gyöngy, Gyöngyös, Bibor, Rózsa, Liliom, Viola*, mely neveket elsősorban úrnők viseltek a korai középkorban. Érdekesség, hogy akkortájt a szolgálak viseltek gyakorta *Szerető, Drága* neveket (Kálmán 1996).

⁹ Vö. né. Übername

¹⁰ Vö. né. inoffizielle Personennamen

A tradicionális leíró jellegű névtan elsődleges feladata a becenevek és ragadványnevek formai elemzése volt (Kálmán 1966, Hajdú 1974, B. Gergely 1977). A modern megközelítések emellett igyekeznek számot adni a becenevek használati értékéről és különféle funkcióiról is (Kis 1996, Balázs 1982 stb.). A párkapcsolati névadás és névátvétel esetén is elsőként a legitimáció kérdése merül fel, ami természetesen együtt jár az aktív névhasználati szféra leszűkülésével. A párkapcsolatba kívülről bevitt ragadvány-, ill. becenevet a partner nem biztos, hogy legitimálja is. Vizsgálati anyagomból az esetek majdnem felében megfigyelhető, hogy a párkapcsolatba a becenév kívülről került be, példának okáért diáknév vagy családon belüli becenév volt, amit az esetek többségében a partnerek tolerálnak, és a partnerkapcsolatban is aktívan használnak.

Neumann (1973) ezzel szemben úgy tapasztalta, hogy a becenév viselése időhöz kötött jelenség, s egy-egy becenév használata egy-egy életkori szakaszra, egy bizonyos kapcsolati formációra jellemző a leginkább. Ritkán előfordul, hogy a becenév tartós használatú és az egész beszélőközösség számára nyilvános lesz, sőt még anyakönyvezhetővé is válik. Például a híres focistát, Konietzktát rajongó tábora mindig becenevén Timonak szólította, amit Konietzka később eredeti családneve helyett anyakönyveztetett (Kany 1992).

Leisi (1983) egy nyelvészeti (és pszichológiai) szempontból erősen vitatható munkájában kimondottan a szerelmes párok becenévadását taglalja, s általános terminusként a „párnyelv”¹¹ fogalmának bevezetésével próbálkozik, ami igencsak indokolatlan és félrevezető megjelölés. A szerző az előbbi terminus alatt a párkapcsolatokra jellemző nyelvhasználatot érti, amely szerinte egyértelműen erotikus töltetű, s nyilvánvaló funkciója a szexuális vágy felkeltése. A párkapcsolatban élő nők és férfiak nyelvhasználatát a szerző „*mini szociolektusnak*” is nevezi, ami a „*párnyelvhez*” hasonlóan szintén vitatható és nem egyértelmű terminus. A hagyományos szociolingvisztikában a szociolektus olyan nyelvváltozatot jelöl, amely társadalmi csoportok beszédjellemzőit foglalja magában (Wardhaugh 1995, Trudgill 1997). Amennyiben a házasság intézményesített, társadalmilag legitimált voltát hangsúlyozzuk, s olyan nyelvi jellemzőket keresünk, amelyek minden ilyen formációra vonatkoznak (Leisi szerint ilyen a partner „becézgetése”), akkor esetleg elfogadhatjuk a „*mini szociolektus*” fogalmát. Ezzel szemben az idiolektus fogalma éppen az egyén jellegzetes nyelvi viselkedésére utal (Wardhaugh 1995), szociálisan, temporálisan és territoriálisan, fiziológiailag-pszichológiailag, lexikálisan stb. is individuális (Lewandowski 1994) nyelvhasználatról van szó. A párkapcsolatok nyelvi világában pedig éppen az individuális komponens a hangsúlyozandó.

Megint mások (főleg párterapeuták) úgy vélték, hogy a párkapcsolatra jellemző és sajátos nyelvhasználat nem minden férfi-nő kapcsolatra jellemző közös vonás, és nem is az egyéni eltérések keresésében ragadható meg, hanem az intimitás mélységének a feltárásával. A terapeuták (pl. Schmidbauer 1993, Moeller 1988) a szóban forgó jelenséget az „*intimitás nyelvének*” nevezik. Nyelvészeti kérdésekkel is foglalkozó szociológusok (pl. Beck-Gernsheim 1998) ezt a megjelölést is elvetik, s azt hangoztatják, hogy a gyermekeikkel vagy gyermektelenül együtt élő párok esetében legfeljebb intim elemeket is tartalmazó nyelvhasználatról beszélhetünk. Azzal a párterapeuták és a szociológusok is egyetértenek, hogy egyik ilyen intim elem a párkapcsolatokban a becenévadás és a becézgető megszólítások használata.

¹¹ Vö. né. Paarsprache

Leisi (1983) a fenti folyamatot „új kód születésének” nevezi. Glück (1979), Leisi egyik kritikus hangvételű bírálója úgy véli, hogy nem beszélhetünk új kódokról, legfeljebb átnevezésekről, átkeresztelésekről lehet szó, hiszen a párok tagjai eddig is rendelkeztek saját személynévvel, amelyik szintén betöltötte a személyes megszólító „kód” szerepét. Glück (1979) vitatja a kód terminus jogosságát is. Nagy valószínűséggel Leisi (1983) a kód terminust információ többletet hordozó egységként értelmezte, amellyel a beszélő realizálja a szóban forgó személyhez fűződő kapcsolatát, szignalizálja a kapcsolat minőségét és vele mintegy többletinformációként emocionális momentumot ragad meg (pl. *Cukorfalatom, Nyuszicsáckám, Zebike, Füles, Zsebibaba*). A többletinformációt az esetek többségében azonban nem új lexikai elemek „kitalálásával” hozzuk létre, hanem a nyelvben egyébként is használatos grammatikai szignálok (pl. *birtokos személyrag, kicsinyítő képző*) hordozzák azt. Ilyenformán helyesebb lenne a kódolás fogalma, ami arra utal, hogy a szóban forgó nyelvi elem fontos információ-többletet hordoz a partner számára.

Megemlítendő még, hogy bár Leisi (1983) kísérletet tesz a valódi és a köznévi alakokra visszavezethető becenevek kategorizálására, legnagyobb hibája e téren a csoportosítási elvek kidolgozatlansága és következtetlensége. Egy kategórián belül megkülönböztet például metaforizáló beceneveket és kicsinyítő képzővel ellátottakat, keverve a csoportosítás formai és szemantikai rendszerét. Szemantikai szempontból a becézőnévben megjelenített lexikai elem szerint állít fel kategóriákat: állatnévből képzett becenév (*Bocika*), testrészt vagy testi adottságra utaló becenév (*Hajas baba, Pudi/Puffancs*), fantáziánév (*Manócska, Bolyhoska*), étel-ital nevéből képzett becenév (*Bonbonetti, Ropi, Cukorka, Kiskifli/Nagykifli*) és végül a használati tárgyak neveiből képzett névalkotások (*Csuporka*).

Külön csoportba kerültek Leisi munkájában a tradicionálisan ismert és közkedvelt becenevek (*Egérke*), a más nyelvekből származóak (*Jonny*) és az irodalom, a film világa által ihletett nevek (*Maci Laci, Tapsi Füles*). A szerző a csoportosítás mellett felveti a névadás eredetiségének a kérdését is. Ebből a szempontból három kategóriát állít fel: (1) standard (szokványos) becézőnevek (*Nyuszika, Mackókám*), (2) egyedi, különleges formák (pl. amerikai hatásra) (*Meggájvör*), (3) „támpont nélküli újítások” (Leisi 1983: 46), amelyek esetében a tulajdonképpeni becenév más névvel, köznévvvel nem hozhatók kapcsolatba, nem analógia és nem átvétel útján keletkeztek. Ezek a kreatív névalkotások hagyományos keretek között és hagyományos módon nemigen értelmezhetőek, kivéve, ha a név viselője vagy a névadó erre rákérdezéskor maga szolgáltat magyarázatot.

3. Párkapcsolati nevek a mai magyar nyelvben: egy felmérés tapasztalatai

Adataim azt bizonyítják, hogy a mai magyar nyelvben is széles körben elterjedtek és használatosak a párkapcsolati becenevek, ill. a párkapcsolatba kívülről bekerülő ragadványnevek. B. Gergely (1977) expresszív metaforizáló becéző- ill. ragadványnévnek nevezi azokat, amelyek eredetiségüket és hatásosságukat tekintve a hétköznapi, szokványos és az újszerű szokatlan képzettársítás, névátvitel közötti széles skálán mozognak. A névátvitelhez felhasznált köznévi (alapszó) szerint gyűjtéséből a következő kép rajzolódik ki:

- A metafora alapját egy állatnév jelenti: *Mókus, Mackó, Kiscica, Kutylus (Tyukus), Tücskömbogaram, Béka, Békuci, Kisbéka, Csibe, Kiscsibe, Tigris*.
- A metafora alapját egy testrészt jelenti: *Pofi, Bögye, Bögyi, Pocak*.

- A metafora alapját egy hétköznapi (használati) tárgy/fogalom képezi: *Csutka baba, Hógolyó, Tünetmény, Gengszter, Gyémántka, Humuszka.*
- A metafora alapját külső vagy belső tulajdonság képezi: *Husi (Husy), Buta Liba, Cicaszemű, Cédrus, Gömbi, Gombóc Artúr, Gonoszka, Szöszi, Huncutka.*
- A metafora alapját édesség, zöltség, gyümölcs vagy egyéb ételnév képezi: *Cukorfalat, Ropi, Édesméz, Cékla, Málna, Perc, Karamella, Kapribogyó.*

A becenév motiváltsága szerint a következő csoportokat különböztethetjük meg:

- A becenév egy köznyelvi szó származéka (kicsinyített, becéző alakja vagy egyéni színezetű jelzővel ellátott): *Tünci, Szíventyű, Vén Szürke, Veszett juh, Szőke herceg, Őzibózi, Nyulam-bulam, Jókislány, Jófiú.*
- A becenév köznévi és személynévi alkotta kombináció: *Sziszahercegnő, Csucus asszony, Csontiherceg.*
- A becenév a családnév származéka, esetleg a keresztnévvel való kontaminációja: *Szacsaba, Szyzsa, Süti, Szovy.*
- A becenév az eredeti keresztnév egyéni deriválása: *Tim (Tímea), Korní (Kornélia), Nika (Nikoletta), Nikó (Nikoletta), Kincs (Kincső), Lica (Luca), Lin (Linda), Sunyi (Sándor), Kamcsi (Kamilla), Renkó (Roland).*
- A becenév idegen eredetű névszó vagy keresztnév: *Baby, Todd, Jenny, Bambino, Beauty, Benim, Bobby, Carlos, Csikken, Maggie, Mousi, Babyschatz, Jimmy, Captain.*
- A becenév idegen eredetű keresztnév vagy köznévi, eredeti nyelvű vagy fonetikus átírata: *Zsaklin, Stony, Szájmon, Padre, Lüssi.*
- A becenév magyar köznévi idegen helyesírású alakja: *Tüsy, Röfy, Dynó, Tsőry (Csőri), Rplyka (replika).*
- A becenév idegen (néha egyedi) helyesírást követ az eredeti magyar keresztnévben: *Wally (eredetileg: Vali), Tony (eredetileg: Antónia), Ferry, Terry, Tommy, Adry, Cata, Miky, Tiny (Tímea).*
- A becenév irodalmi ihletésű, filmbeli, rajzfilmbeli hős neve (az írásmód gyakran fonetikus): *Majmonka (Krúdy), Colombo, Watson doktor, Zsebi-baba, Törpilla, Törpicur, Szörnyelladefrász, Serlok, Kojak, Meggájvör.*
- A becenév sajtósággal hangalakkal rendelkezik (esetleg dajka- és gyermeknyelvi alakokra emlékeztető vagy hangutánzó szó): *Tyuntyuula, Kot-kot, Nyusz-nyusz, Miau.*
- A becenév az eredeti keresztnév tükörolvasata (előfordulhat benne hangcsere): *Atebe (Beáta), Sziri (Írisz).*
- Meghatározatlan eredetű becenevek: *Sú, Cintu, Möme, Sosi, Öda, Humi.*

4. Párkapcsolatok megszólítási formái és funkciói

A megszólítások vizsgálatával számos hazai és nemzetközi tanulmány foglalkozik (Domonkosi 2001, Reményi 2000, Balázs 1993, Balázs 1984, Braun 1988, Guskova 1981, Brown & Gilman 1975), melyek egyrészt tisztázni kívánják a megszólítás fogalmát, másrészt rávilágítanak a megszólítási rendszerek és formák bonyolultságára. A különböző irányultságú munkák a megszólítások más-más aspektusát emelik ki. Balázs (1993) a megszólítások fatikus (kapcsolatra utaló) funkciójának tulajdonít különös jelentőséget, hangsúlyozván, hogy a fatikus nyelvi elemek az emberi viszonyok és kapcsolatrendszerek minőségéről is árulkodnak, mivel annak függvényei. Fülei-Szántó (1994) a megszólításokat

szintén kapcsolatlétesítő és fenntartó eszközöknek tartja, melynek domináns nyelvi kifejeződése a jelölt vagy jelöletlen nominális megszólítás, a vokatívusz. A lelki közelség, az intimitás megnyilvánulhat a megszólítások által közvetített tartalomban, a verbális érintésben (*Te édes!*). Ebben az esetben az emotív funkció kerül előtérbe, hiszen a megszólítással párhuzamosan partnerünk tudtára adjuk iránta való érzelmeinket is. Az érzelmerkifejezés szép példáit találjuk a székely népballadákban: *Én édes, jó uram! Szívem, lelkem, Jánosom!*¹².

Ha nem keresztnévi és becenévi alakokkal történő megszólítással, Fülei-Szántó terminusával élve nem egytételes megszólítással élünk, akkor életünk párját még a következő nyelvi formákkal szólíthatjuk meg: (1) köznévi birtokos jelzővel ellátva (*Életem! / Csillagom!*); (2) egyszeres vagy többszörös becézés jelzős szókapcsolattal (*Édes szívem! / Én szerelmes asszonykám!*¹³ *Édes szeretett lelkem!*¹⁴).

A megszólítások egymással közeli kapcsolatban (házasság, szerelmi kapcsolat) álló férfiak és nők között használatos becézgető típusú, kedveskedő formáit Fülei-Szántó az *endearment* terminus alatt foglalja össze, különbséget téve a nyelv horizontális és vertikális rétegzettsége szempontjából: pl. *Anyjukom!* (régies, tájnyelvi); *Kisanyám!* ; *Husikám!* (szleng); *Nőm!* (19. század fordulóján, középosztálybeli szóhasználat); *Mézcsekém!* (tréfás, humoros)¹⁵.

5. Párkapcsolati megszólítási formák a mai magyar nyelvben: egy felmérés tapasztalatai

Vizsgálatomban összesen 636 nem névalapú megszólítási formát regisztráltam, melyeket az adatközlők életrészében használatosaknak minősítettek. Az esetek 56,1%-ában (358) esetben a következő 15 leggyakrabban használat önállóan álló birtokos személyranggal ellátott megszólítási forma ismétlődött. A felállított rangsor utal az ismétlődés gyakoriságára is: (1) *Édesem!* [63]; (2) *Kedvesem!* [59]; (3) *Drágám!* [40]; (4) *Szerelmem!* [32]; (5) *Kicsim!* [27]; (6) *Bogaram!* [27]; (7) *Cicám!* [25]; (8) *Egyetlenem!* [20]; (9) *Csillagom!* [15]; (10) *Szívem!* [14]; (11) *Kincsem!* [8]; (12) *Angyalom!* [8]; (13) *Tündérem!* [7]; (14) *Nyuszikám!* [7]; *Mókuskám!* [6].

A megszólítási formák másik nagy csoportját (30,1%) a fenti önálló megszólítási formák származékai tették ki. A leggyakrabban becézett vagy kicsinyítő képzős származékok fordultak elő (*Kiscicám!*, *Kicsi Tündér!*, *Bogica!* *Csilike!* *Pici Angyal!* *Kisszívem!* *Kincsecske!*), ritkábban keresztnévvel vagy becenévvel ellátott változatok (*Teca Cica!* *Éva Angyal!*). Ezekben az esetekben a birtokviszony kifejezése kevésbé jellemző. Egyes esetekben a fenti 15 lexikai egység kombinációja is megfigyelhető: *Szívem Szerelme*.

A fenti két csoport lexikai elemei ugyanazok, a két csoport között grammatikai különbség van. A fennmaradó 88 esetben (13,9%) talákoztam egyedibb, sajtóságosabb megszólítási formákkal is. Néhány példa ezek közül: *Nyúlám-búlám* (helyesen rövid u, de a forrásanyagban hosszú ú-val szerepelt.), *Kicsi Élet*, *Gyöngyösbokrétám*, *Boldogságom*. Az alábbi példák az üzenetet feladó személyek „aláírási” formáinak sokszínűségét mutatják be:

¹² Fülei-Szántó (1994) példái

¹³ Hadílevelek gyakori megszólítási formája az első világháború idején

¹⁴ Ferenc József szólította ekképpen feleségét, Erzsébetet

¹⁵ Az itt felsoroltak Fülei-Szántó (1994) példái

- 1) A te „Pici Fiad” (az eredeti levél megszólítása: Drága Anettem! Te örökké álmos, titokzatos tündér királykisasszony!),
- 2) A te Lovely Ritád,
- 3) A Te szerelmes Kiscicád, A te szivecskéd,
- 4) A te titkos imádód,
- 5) A te Vadmacskád,
- 6) A Téged Imádó Hadúr,
- 7) Ági cica,
- 8) Angyalod,
- 9) Apuci Éca cicusa,
- 10) Edit (Cica),
- 11) Egyetlenke,
- 12) Egyetlen Tigrised,
- 13) I.L.Y. Baby,
- 14) Kicsikéd,
- 15) Kriszti gida,
- 16) Nóri – Baby,
- 17) Egy szelíd kis házicica,
- 18) Szép Feleséged,
- 19) Cicó micó
- 20) A te szíventyűd
- 21) Papamaci üzeni mamamacinak

A fenti kiragadott részben sablonos, részben eredeti ötleten alapuló példák egyrészt érzelmi többletet jelző fatikus nyelvi elemek, amelyek az intimitás mellett egyfajta anonimitást is biztosítanak. Takarhatják vagy kiemelhetik a név viselőjének, a megszólítottnak a nemét. A nyilvánosan olvasható üzenetekben titkos kód szerepét töltik be. További érdekesség, hogyan kerül be a kapcsolatba a becenév. Az esetek többségében kívülről bevitt névről van szó, kevesebbszer fordul elő önálló, kreatív névadási ötlet.

Összegzés

A fentiekben bemutatott vizsgálati anyag elemzése közben felmerült a kérdés, milyen elméleti keretek között értelmezendők a kapott eredmények. A párkapcsolatokra jellemző nyelvhasználat, melynek csak egy motívuma a becézés és a fatikus elemek használata, egyfelől a kommunikatív rituálék elméletébe, másfelől a kommunikatív keretezés elméletébe ágyazható be.

Goffman (1994) Durkheim *rituálé* fogalmát a kommunikáció folyamatában értelmezi újra, s olyan viselkedési formákat és módokat ért alatta, amelyek emocionálisan motiváltak, ugyanakkor formalizáltak és sztereotipikus kategóriák is. Goffman (1979) rituálénak minősít minden nyelvi és nem nyelvi elemet, amely alapvető szociális viszonyokat szignalizál. Az interperszonális rituálék szabályozzák és jellemzik két vagy több személy egymással való kapcsolatát. Goffman (1994) az udvarlás és a bókolás kontextusában tárgyalja a férfi-nő kapcsolatok nyelvi megformáltságát. Ennek alapján a mind férfiak, mind nők által használt becéző alakokat és fatikus elemeket a párkapcsolatban élők egymás közti kommunikációjának rituális keretének tekinthetjük. A párkapcsolatokra is érvényes lehet Goffman (1994) megállapítása: a rituális keret (fatikus elemek és

becenevek) gyakorlásához bizonyos *rituális kompetencia* szükséges, tehát egyrészt annak ismerete, hogy az adott szituációban mely rituálék tekinthetők elfogadottak, másrészt annak a képessége, hogy a rituális becézést a szituációnak megfelelően alkalmazzuk. Az egyes szituációkban alkalmazott rituális nyelvi elemek a kapcsolat minőségének és az abban szereplő személyek pozíciójának beszédes jelzői. A párkapcsolatokban használt megszólítási formák és becézőnevek nyelvi gyakorlata jól beilleszthető a Goffman (1994) által kidolgozott rituális idiómák keretei közé. Az értelmezés kereteit kitágítva eljutunk Goffman álláspontjához, miszerint a társadalmi nemek (gender) alapvető arrangementjét (elrendeződését) a férfi-nő kapcsolat két ritualizált rendszere, az udvarlás és az udvariasság köré csoportosítva érthetjük meg leginkább. A rituális nyelvi elemek (tehát a becéző szavaink) mások és önmagunk számára identitásjelző szerepet töltenek be, definiálják a kommunikatív szituáció kereteit, s megerősítik a beszédpartnerek között fennálló viszonyt, azáltal, hogy a rituális elemek használatával újra és újra létrejön ez a viszony. A rituális nyelvi elemek tehát expresszív és reflexív funkcióval is rendelkeznek (Goffman 1994), hiszen közvetlenül hatnak a beszédesemény résztvevőire, s ezen felül róluk is kifejeznek valamit.

Mint a fentiekben már kiderült, a rituálék legfontosabb funkciója a beszédesemény keretbe foglalása, keretezése. A keretezés kifejezést Bateson (1972) vezette be a nyelvészetbe. A keretezés folyamatával részletesen foglalkozik (Tannen 1979, Goffman 1974). A keretezés elméletének lényege a következő: verbális és nem verbális megnyilvánulásainkkal beszédpartnerünk számára jelezzük, hogy megállapításaink milyen keretek között érvényesek (ugratás, bókolás, nem tetszésünk kifejezése, udvarlás stb.) (Tannen 2001). A párkapcsolatokra jellemző nyelvi gyakorlatok, közöttük a becenevek és becéző megszólítások, verbális keretet biztosítanak az intim dialógushoz. Az, hogy a partner beceneve vagy a rá utaló becéző megszólítás milyen nonverbális és paralingvisztikai (pl. hangsúly, hanglejtés stb.) jegyek kíséretében hangzik el, bekeretezi kommunikatív szándékunkat és jelzi partnerünknek, hogy pl. kioktatásban lesz-e része, érdektelenek vagyunk-e a téma iránt, éppenséggel türelmetlenségüket szándékoznak tudtára adni, avagy egyszerűen csak kedveskedni akarunk neki egy számára kedves verbális gesztus alkalmazásával (Tannen 1991).

Irodalom

- Balázs G. 1993. *Kapcsolatra utaló (fatikus) nyelvi elemek a magyar nyelvben*. Budapest: ELTE, Nyelvtudományi Értekezések, 137.
- Balázs J. 1984. Störungen und Missverständnisse im Gebrauch der ungarischen Anredeformen. *Forum Linguisticum*. 8, 31-38.
- Beck-Gernsheim, E. 1998. Der Dialog der Intimität: Über das private Gespräch der Geschlechter. In: Mues, I. (ed). *Was Frauen bewegt und was sie bewegen*. Frankfurt: Fischer. 330-351.
- Braun, Fr. 1988. *Terms of Address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures*. Berlin-New York-Amsterdam: de Gruyter.
- Brown, R. & Gilman, A. 1960. The pronouns of power and solidarity. In: Sebeok A, Th. (ed.) *Style in language*. Cambridge: MIT Press, 253-276.
- Domonkosi Á. 2001. A megszólítás vizsgálatának módszerei és eredményei a nemzetközi nyelvtudományban. In: *Magyar Nyelvjárások*, XXXIX, 87-102.

- Fishman, P. 1984. Macht und Ohnmacht in Paargesprächen. In: Trömel-Plötz, S. (ed.) *Gewalt durch Sprache*. Frankfurt: Fischer. 127-143.
- Fleischer, W. 1964. *Die deutschen Personennamen*. Berlin: Akademie Verlag.
- Fülei- Szántó E. 1994. *A verbális érintés*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Glück, H. 1979. Besprechung von: E. Leisi, Paar und Sprache. Linguistische Aspekte der Zweierbeziehung. In: *OBST 9*, Beiheft Sprache und Geschlecht 2., 187- 193.
- Goffman, E. 1971. *Interaktionsrituale. Über Verhalten in direkter Kommunikation*. Frankfurt: Fischer.
- Goffman, E. 1977. *Rahmen-Analyse. Ein Versuch über die Organisation von Alltagserfahrungen*. Frankfurt: Fischer.
- Goffman, E. 2001. *Interaktion und Geschlecht*. Frankfurt: Campus.
- Grétsy L. és Kovalovszky M. (ed.) 1980. *Nyelvművelő Kézikönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Guszkova, A. 1981. *A társas kapcsolatteremtés eszközei a mai magyar nyelvben*. Budapest: ELTE, Nyelvtudományi értekezések, 106.
- Kálmán B. 1996. *Nevek világa*. Debrecen: Csokonai.
- Kany, W. 1992. *Inoffizielle Personennamen. Bildung, Bedeutung und Funktion*. Tübingen: Niemeyer.
- Kraus, F. 1997. Die Frauensprache bei den primitiven Völkern. In: Sieburg, H. (ed.) *Sprache – Genus – Sexus*. Frankfurt: Peter Lang. 165-179.
- Lakoff, R. 1975. *Language and Women's Place*. New York: New York Press.
- Lakoff, R. 1977. Women's Language. In: *Language and Style* 10. 229-249.
- Langendonck van, W. 1975. Zur diachronischen Einteilung der Übernamen. In: *Onoma*, 19, 434-444.
- Leisi, E. 1983. *Paar und Sprache*. Linguistische Aspekte der Zweierbeziehung. Heidelberg: Quelle und Meyer.
- Lewandowski, Th. 1994. *Linguistisches Wörterbuch*. Heidelberg-Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Lyons, J. 1980. *Semantik*. München: Beck.
- Moeller, M. L. 1988. *Die Wahrheit beginnt zu zweit. Das Paar im Gespräch*. Hamburg: Reinbek.
- Pease, A. & Pease, B. 2000. *Miért nem képesek többfelé figyelni a férfiak és miért nem tudnak eligazodni a térképen a nők?* Budapest: Fiesta.
- Schmidbauer, W. 1998. „Du verstehst mich nicht.” *Die Semantik der Geschlechter*. Hamburg: Rowohlt.
- Seibicke, W. 1982. *Die Personennamen im Deutschen*. Berlin – New York: de Gruyter.
- Tannen, D. 1991. *Du kannst mich einfach nicht verstehen*. Hamburg: Kabel.
- Tannen, D. 2001. *Miért értjük félre egymást?* Budapest: Tinta.
- Trudgill, P. 1997. *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Wardhaugh, R. 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Oziris – Századvég.
- Werner, F. 1981. *Gesprächsverhalten von Frauen und Männern*. Frankfurt – Main – Wien: Francke.
- Wimmer, R. 1973. *Der Eigename im Deutschen*. Tübingen: Niemeyer.